

Верховний
Суд

Актуальні питання спадкування під час воєнного стану.

Євген Петров,
суддя КЦС ВС

Верховний
Суд

Спадкування права на відшкодування моральної шкоди Постанова КЦС ВС від 13.07.2022 року у справі №753/15095/17

В цивілістичній доктрині під моральною шкодою розуміються фізичні та душевні страждання, завдані фізичній особі неправомірними рішеннями діями чи бездіяльністю, якими порушуються її особисті немайнові блага або посягають на належне фізичній особі майно, а також приниження честі, гідності та ділової репутації фізичної особи.

По своїй суті право на компенсацію моральної шкоди є особистим, оскільки внаслідок заподіяння моральної шкоди відбувається негативний вплив на особисті немайнові блага фізичної особи. Саме тому у частині третій статті 1230 ЦК передбачено правило, що спадкується право на відшкодування моральної шкоди, **яке було присуджено судом спадкодавцеві за його життя**. У випадку якщо спадкодавець звернувся до суду з вимогою про компенсацію моральної шкоди й помер на стадії розгляду справи **не допускається** процесуальне правонаступництво за вимогою про компенсацію моральної шкоди.

Верховний
Суд

Посвідчення заповіту поза межами нотаріального округу Постанова ВП ВС від 25.05.2021 у справі №522/9893/17

- Відтак, якщо нотаріус посвідчив заповіт особи не в межах свого нотаріального округу, це не впливає на форму правочину і не підпадає під ті вимоги про порядок його посвідчення, які містяться в ЦК України та тягнуть нікчемність заповіту відповідно до частини першої статті 1257 ЦК України. Це може бути додатково обґрунтовано такими обставинами

- По-перше, у цивільному законодавстві нікчемність правочинів передбачена у випадках, встановлених законом, підстав для чого у наведеній ситуації не вбачається.

- По-друге, недійсність заповіту з мотивів розширювального розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення, про які згадується у частині першій статті 1257 ЦК України, матиме наслідком порушення принципу свободи заповіту.

- Кваліфікація заповіту як нікчемного з підстав, які не передбачені ані частиною першою статті 1257 ЦК України, ані взагалі нормами глави 85 ЦК України, по суті скасовує це вільне волевиявлення заповідача без можливості виразити свою волю шляхом складання іншого заповіту, оскільки сталася смерть заповідача.

Верховний
Суд

Посилання на вимоги статті 13-1 Закону України «Про нотаріат», пункту 2 глави 1 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусом України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року №296/5, є недоречним виходячи з такого.

По-перше, наведені нормативно-правові акти не є актами цивільного законодавства у розумінні статті 4, частини першої статті 203 ЦК України.

Порушення норм про необхідність додержуватися нотаріусом свого нотаріального округу може тягти відповідальність нотаріуса, передбачену законом, але не тягне нікчемність заповіту, посвідченого з таким порушенням.

Адже правове регулювання порядку посвідчення нотаріусом правочинів лежить поза сферою ЦК України і не є матеріальним правом.

Законодавство про нотаріат і нотаріальну діяльність не може чинити негативний вплив на матеріальне право - встановлювати підстави нікчемності правочину, якщо саме таких підстав для його нікчемності матеріальне право не містить.

Верховний
Суд

Чи скасовує нікчемний заповіт попередній заповіт?

Постанова ОП КЦС ВС від 01.03.2021 у справі №473/1878/19
(провадження №61-20469сво19)

Тлумачення статті 216 та 1254 ЦК України свідчить, що частина четверта статті 1254 ЦК України стосується тільки тих випадків, за яких новий заповіт визнано недійсним через дефект волі заповідача на підставі статті 225 ЦК України (заповідач у момент вчинення заповіту не усвідомлював значення своїх дій та (або) не міг керувати ними) чи статті 231 ЦК України (заповіт вчинено під впливом насильства), дія попереднього заповіту відновлюється; частина четверта статті 1254 ЦК України розрахована тільки на визначення правових наслідків недійсності оспорюваного заповіту (відповідно до статей 225 і 230 ЦК України) і не регулює впливу нікчемності заповіту на відновлення попереднього заповіту; частина четверта статті 1254 ЦК України не може регулювати правові наслідки нікчемності заповіту, оскільки нікчемний заповіт не породжує будь-який правовий результат. При нікчемності другого заповіту слід вести мову **не про відновлення чинності першого заповіту, а про те, що вчинення наступного нікчемного заповіту, не може скасовувати попередній заповіт;** положення частини четвертої статті 1254 ЦК України є виключенням із загального правила про наслідки недійсності правочину, а отже, за аналогією застосовані бути не можуть.

Верховний
Суд

Наслідки несвоєчасної реєстрації заповіту в спадковому реєстрі Постанова КЦС ВС від 17.11.2021 у справі №755/8776/18

Тлумачення норм цивільного законодавства свідчить, що несвоєчасне здійснення державної реєстрації посвідченого заповіту в Спадковому реєстрі не зумовлює його нікчемність та не є підставою для оспорюваності заповіту.

Верховний
Суд

Не внесення відомостей про заповіт до реєстру

Постанова ВС КЦС від 13 лютого 2019 року у справі №588/1278/17 (провадження №61-39857св18)

Доводи заявника в касаційній скарзі про те, що оспорюваний заповіт не внесено до реєстру для реєстрації нотаріальних дій та до алфавітної книги обліку заповітів, що в силу вимог статті 1257 ЦК України, свідчить **про його недійсність, є безпідставним**, оскільки виявлене порушення посадовою особою порядку ведення реєстру для реєстрації нотаріальних дій є недостатньою підставою для встановлення факту порушення вимог щодо форми і посвідчення оспорюваного заповіту та як наслідок його нікчемності, оскільки, як встановлено судами, форма оспорюваного заповіту відповідає вимогам статті 1247 ЦК України, він посвідчений у відповідності до вимог статті 1251 ЦК України та зареєстрований у спадковому реєстрі.

Верховний
Суд

Вплив усиновлення на спадкування за законом

Постанова КЦС ВС від 01.12.2021 у справі №544/1615/19

Усиновлення є по своїй суті правоприпиняючим та правовстановлюючим юридичним фактом. В сфері спадкового права правоприпиняючий ефект полягає в тому, що з моменту здійснення усиновлення припиняються особисті та майнові права і обов'язки між батьками та особою, яка усиновлена, а також між нею та іншими її родичами за походженням. Завдяки припиненню правового зв'язку поміж усиновленим і його батьками усиновлений та його нащадки не спадкують за законом після смерті батьків усиновленого, інших його родичів за походженням по висхідній лінії. Батьки усиновленого та інші його родичі за походженням по висхідній лінії не спадкують за законом після смерті усиновленого та його нащадків. Відповідно правостворюючий ефект зводиться до того, що з моменту усиновлення виникають взаємні особисті немайнові та майнові права і обов'язки між особою, яка усиновлена (а в майбутньому - між її дітьми, внуками), та усиновлювачем і його родичами за походженням.

Верховний
Суд

Вплив усиновлення на спадкування за законом Постанова КЦС ВС від 01.12.2021 у справі №544/1615/19

При збереженні правового зв'язку між усиновленим та його батьками відбувається вплив на набуття права на спадкування за законом, який виражається в тому, що:

усиновлений та його нащадки, з одного боку, та усиновлювач і його родичі – з другого, прирівнюються до родичів за походженням. Як наслідок вони спадкують один після одного;

один із батьків (батько чи мати) і його родичі й усиновлений та його нащадки спадкують один після одного;

у разі смерті баби, діда усиновленого він має право на спадкування тільки за правом представлення, за дотримання умов викладених в частині першій статті 1266 ЦК. Усиновленому не надається права на спадкування в п'яту чергу; після смерті усиновленого його баба, дід спадкують на загальних підставах, тобто в другу чергу; у разі смерті брата, сестри за походженням усиновленого він має право на спадкування як спадкоємець другої черги; за умови смерті усиновленого його брат, сестра за походженням спадкують на загальних підставах, тобто в другу чергу.

Верховний
Суд

Право на обов'язкову частку Постанова КЦС ВС від 02.08.2018 у справі №705/3890/16-ц

Тлумачення статті 1241 ЦК України свідчить, що право на обов'язкову частку – це суб'єктивне майнове право окремих спадкоємців першої черги (стаття 1261 ЦК України) отримати певну частку у спадщині, незалежно від змісту заповіту.

Хоча норми про право на обов'язкову частку розміщені у главі, присвяченій спадкуванню за заповітом, за своєю сутністю право на обов'язкову частку **належить до спадкування за законом**.

Тобто право на обов'язкову частку існує лише за наявності заповіту. Коло осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, визначене статтею 1241 ЦК України, є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає.

Верховний
Суд

Якщо заповідана лише частина спадкового майна

Постанова КЦС ВС від 21.09.2022 № 170/581/21 (61-3127св22)

Якщо заповідана лише частина спадкового майна, обов'язкова частка визначається, виходячи *із вартості всього спадкового майна*, але виділяється обов'язковому спадкоємцю з тієї частки спадкового майна, що залишилась поза заповітом.

Якщо частка майна, що залишилась не заповіданою, менша порівняно із розміром обов'язкової частки у спадщині, **обов'язковий спадкоємець отримує частку, якої не вистачає, із заповіданої частини спадкового майна.**

Верховний
Суд

Позовна давність на вимогу про визнання свідоцтва недійсним

Постанова ОП КЦС ВС від 05.09.2022 в справі № 385/321/20

У приватному праві не передбачено нікчемності для свідоцтва про право на спадщину.

В ЦК України закріплено тільки можливість пред'явити позовну вимогу про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину.

Заявляти таку вимогу може особа, цивільні права чи інтереси якої порушені видачею свідоцтва про право на спадщину.

Серед переліку вимог, на які відповідно до закону позовна давність не поширюється, **немає вимоги про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину.**

Перебіг позовної давності необхідно пов'язувати із фактом видачі свідоцтва про право на спадщину другому із спадкоємців, а у разі якщо особа доведе, що про існування такого свідоцтва йому стало відомо пізніше, то перебіг позовної давності варто пов'язувати саме з таким моментом.

Верховний
Суд

Позовна давність на вимогу про визнання свідоцтва недійсним

Факт неотримання позивачем свідоцтва про право на спадщину та не визначення законодавцем строку, протягом якого спадкоємець має оформити свої спадкові права, не може підтверджувати, що у такого спадкоємця не виникло право на позов, оскільки видача свідоцтва про право на спадщину іншому спадкоємцеві перешкоджає завершенню оформлення своїх спадкових прав другому із спадкоємців, який не отримав свідоцтва, а отже обґрунтовує виникнення у цього спадкоємця права на позов у матеріально-правовому аспекті.

Верховний
Суд

Способи захисту прав

Постанова КЦС ВС від 21.09.2022 у справі № 127/23627/20

Якщо спадкодавець склав заповіт і в ньому не зазначив частки спадкоємців, вони вважаються рівними. Навпаки, якщо заповідач розподілив спадщину між спадкоємцями в нерівних частках, то кожний має право саме на ту частку, яку вказав спадкодавець. За відсутності заповіту частки кожного спадкоємця в спадщині визнаються рівними. Відступ від цього принципу можливий за домовленістю спадкоємців між собою (стаття 1267 ЦК України). Спадщина належить спадкоємцям, які прийняли її на праві спільної часткової власності (частина четверта статті 355 ЦК України), а тому при її поділі застосовуються правила передбачені в главі 26 ЦК України, які регулюють відносини спільної часткової власності. Якщо згоди про поділ спадщини досягти не вдалося, то поділ провадиться в судовому порядку відповідно до часток, які належать кожному із спадкоємців за законом або за заповітом. Вирішення судового спору щодо поділу спадкового майна не залежить від отримання спадкоємцями свідоцтва про право на спадщину.

Верховний
Суд

По своїй суті такий спосіб захисту як визнання права може застосовуватися тільки тоді, коли суб'єктивне цивільне право виникло і якщо це право порушується (оспорюється або не визнається) іншою особою.

Якщо інші спадкоємці оспорюють чи не визнають право на частку спадкоємця, то ефективним є такий спосіб захисту як визнання права на частку спадкоємця.

Суди в цій справі не врахували, що якщо інші спадкоємці оспорюють чи не визнають право на частку спадкоємця, то ефективним є такий спосіб захисту як визнання права на частку. Тому позовні вимоги щодо визнання незаконним та скасування рішення виконкому в частині оформлення права приватної власності за ф.о. на домоволодіння, визнання незаконним та скасування свідоцтва, скасування рішення та запису про державну реєстрацію прав на об'єкт нерухомого майна, не є ефективним способом захисту.

Верховний
Суд

Сингулярне правонаступництво (стаття 1227 ЦК) Постанова ОП КЦС ВС від 14.02.2022 в справі №243/13575/19

Тлумачення статті 1227 ЦК України свідчить, що цією нормою встановлено сингулярне правонаступництво членів сім'ї спадкодавця на отримання належних йому та неотриманих ним за життя грошових сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат. Указані суми включаються до складу спадщини лише у разі відсутності у спадкодавця членів сім'ї чи їх відмови від права на отримання вказаних сум. Специфіка правонаступництва прав на отримання сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат обґрунтовується необхідністю: а) створення умов для охорони майнових інтересів членів сім'ї спадкодавця в разі, коли вони не є його спадкоємцями; б) забезпечення можливості реалізації права на одержання членами сім'ї спадкодавця належних йому грошових коштів без дотримання передбаченої ЦК України процедури оформлення спадщини.

Верховний
Суд

Сингулярне правонаступництво(стаття 1227 ЦК) Постанова ОП КЦС ВС від 14.02.2022 в справі №243/13575/19

Право на одержання грошових сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат виникає у членів сім'ї спадкодавця внаслідок вказівки закону (стаття 1227 ЦК) та додаткового юридичного факту - смерті спадкодавця. Окрім цього, звичайно, необхідно щоб спадкодавець не реалізував належне йому право на отримання певних сум. Причини, через які ці суми не були отримані, можуть бути різноманітними, але закон не надає їм юридичного значення. Моментом, з якого виникатимуть права на отримання виплат, буде момент смерті спадкодавця. Законодавець не вказує, що перехід права на отримання цих сум є спадкуванням, а члени сім'ї - спадкоємцями. Це має важливе значення, оскільки дозволяє зробити висновок, що на набуття права на одержання грошових сум відповідно до статті 1227 ЦК України не поширюються норми про спадкування за заповітом або законом, зокрема, щодо усунення від спадкування (стаття 1224), прийняття, строків прийняття та оформлення спадщини, врахування цих сум при визначенні розміру обов'язкової частки (стаття 1241 ЦК), задоволення вимог кредиторів (стаття 1281 ЦК). Відповідно при включенні зазначених прав до складу спадщини їх спадкування має відбуватися за правилами, встановленими для спадкування за заповітом або законом.

Верховний
Суд

Усунення від спадкування

Постанова КЦС ВС від 13.07.2022 року у справі №755/17978/20

Враховуючи визначення суб'єкта кримінального правопорушення, особою, яка може бути усунена судом від права на спадкування внаслідок умисного позбавлення життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинення замаху на їхнє життя, є лише фізична особа.

Оскільки фізичні особи володіють певними правами та обов'язками та реалізують їх, вони наділяються цивільною правосуб'єктністю, що складається з цивільної правоздатності та цивільної дієздатності.

Частиною першою статті 25 ЦК України встановлено, що цивільна правоздатність фізичної особи припиняється у момент її смерті.

Оскільки цивільну правоздатність має лише фізична особа, яка є живою, усунути від права на спадкування особу, яка на момент подання відповідного позову вже померла, є неможливим, оскільки її цивільна правоздатність вже припинилась.

Встановлено, що ІНФОРМАЦІЯ_1 ОСОБА_5 помер. ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом про усунення ОСОБА_5 від права на спадкування за законом у листопаді 2020 року, тобто після смерті останнього.

Зазначене унеможливорює вирішення спору шляхом усунення померлого ОСОБА_5 від права на спадкування, внаслідок чого позовні вимоги ОСОБА_1 задоволенню не підлягають.

Верховний
Суд

Іпотека і спадкування?!

Ухвала ОП КЦС ВС від 23.05.2022 в справі №570/3891/14

Об'єднана палата вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постановах Верховного Суду України: від 17 квітня 2013 року у справі № 6-18цс13, від 03 червня 2015 року у справі № 6-206цс15, та постанові Великої Палати Верховного Суду від 13 березня 2019 року у справі № 520/7281/15-ц (провадження № 14-49цс19) та вказати, що: «найбільш розумним є тлумачення частини першої статті 523 ЦК України таким чином, що вона регулює випадки заміни боржника при переведенні боргу, реорганізації, оскільки ці випадки правонаступництва допускають можливість отримати від заставодавця (іпотекодавця) попереднє погодження забезпечувати зобов'язання за нового боржника. Як наслідок частина перша статті 523 ЦК України не поширюється на випадки заміни боржника при спадкуванні».

Ухвала ВП ВС від 29.06.2022 провадження 14-44 цс 22 – прийнято.

Верховний
Суд

- Верховний Суд,
вул. П. Орлика, 8, м. Київ, 01043,
- <http://supreme.court.gov.ua>

- Петров Євген
- Petrov.e@supreme.court.gov.ua
- +380632484045

Дякую за увагу!

